

Подольской православной епархии, восстановления после присоединения Подолши к Российской империи православных церков, деятельности православных братств и других интересных тем.

Исследовано также заключительный крымский период жизнедеятельности протоиерея Павла Троицкого – настоятеля Симферопольского Александро-Невского кафедрального собора на протяжении 1874–1886 гг., роль Павла Никитича в улучшении материальной базы храма, укреплении единства православного духовенства, просвещения крымчан.

Ключевые слова: Подолье, Каменец-Подольский, Таврия, Симферополь, семинария, гимназия, педагог, протоиерей, редактор, краевед.

V. Prokorchuk

**PAVLO TROITSKYI – A CLERGYMAN, PEDAGOGUE,
LOCAL HISTORIAN AND PUBLIC FIGURE**

The article deals with the life of Pavlo Mykytovych Troitskyi, a clergyman, pedagogue, local lore historian, a public figure. Being born in Smolensk, Russia, after graduation from Moscow ecclesiastic academy he was sent to Ukraine, Podillia and for 30 years (1844–1874) he was a teacher in Podilskia ecclesiastic seminari, a teacher of law, in Kamianets-Podilsky male gymnasium, an archpriest of Ioan Forerunner's Cathedral, a priest of Kamianets town region. He published the programme of the Podillia Eparchy Digest and was the editor of it the first three years (1862–1865), headed Joann Forerunner's brotherhood, restored by him in 1863, established 3 primary schools and a vocational school for the children of local perishioners. As a member of Podilsky eparchial historical statistics committee was one of the founders of local lore study in the region, published several articles connected with the history of Podillia orthodox eparchy, reunion of orthodox churches after joining the Russian Empire, activity of orthodox brotherhoods and other interesting issues.

The article also reveals the final Crimean period of life and work of archpriest Pavlo Troitskyi, who was a dean of Simferopol Aleksander Nevskiy's Cathedral in 1874–1886 s, his role in the improvement of the material base of the cathedral, strengthening of the unity of orthodox clergymen and enlightenment of the Crimeans.

Key words: Podillia, Kamianets-Podilsky, Tavriia, Simferopol, seminary, gymnasium, pedagogue, archpriest, editor, local lore historian.

Отримано: 16.10.2014

УДК 94(477.43/.44)«19»

I. А. Скворцова

**ОСОБИСТІ ПІДСОБНІ ГОСПОДАРСТВА У ВІННИЦЬКІЙ
І ХМЕЛЬНИЦЬКІЙ ОБЛАСТЯХ НА ЗАВЕРШАЛЬНОМУ ЕТАПІ
РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ (60-80-ті рр. ХХ ст.)**

В статті досліджується розвиток особистих підсобних господарств (ОПГ) колгоспників (населення) у 1960-1980 роки. Проаналізовано політику компартійної влади стосовно даної категорії господарств. Охарактеризовано їх стан та основні тенденції еволюційного поступу. З'ясовано передумови та причини зниження ролі ОПГ у сільськогосподарському виробництві на завершальному етапі радянської доби.

Ключові слова: особисті підсобні господарства, зайнятість, трудові ресурси, сільськогосподарське виробництво, міграція, депопуляція.

Глибоке розуміння виробничої сфери сільських поселень неможливе без з'ясування місця і ролі особистих підсобних господарств. Саме ця соціально економічна модель організації сільськогосподарського виробництва відіграла значну роль у продовольчому постачанні країни, зайнятості сільського населення, задоволенні їх споживчих потреб. Саме через працю в особистому підсобному господарстві реалізовувалися віковічні риси української ментальності: господаря, власника, трудівника.

Дана проблема недостатньо висвітлена в історичній літературі. Історіографія радянської доби розглядала ОПГ як пережиток, рудимент віджилого індивідуального селянського господарства. Через таке зневажливе ставлення генезис, еволюція особистих підсобних господарств не стала предметом вивчення і висвітлення в узагальнюючих працях з історії українського селянства [1]. У сучасній історіографії дана проблема досліджується в роботах з історії селянства, аграрної історії, у працях В.С. Марчука, І.М. Лубка, І.М. Романюка, С.С. Падалки та інших [2]. У вказаних дослідженнях висвітлено дискримінаційну політику стосовно особистих підсобних господарств під час здійснення «нового аграрного курсу М.С. Хрущова». Проте розвиток ОПГ у 60-80-х рр. ХХ ст. на регіональному рівні не став об'єктом дослідження і фактично не знайшов висвітлення в історичній літературі. Зважаючи на це, автор поставив за мету проаналізувати місце і роль особистих підсобних господарств у виробничій сфері сільських поселень Вінницької і Хмельницької областей на завершальному етапі Радянського періоду.

Особисті підсобні господарства (ОПГ) колгоспників виникли в період зародження колгоспно-радгоспної системи ведення сільського виробництва. Суцільна колективізація призвела до повного усупільнення земельного масиву, який передавався у безстрокове користування колгоспів. З усупільненого земельного фонду в особисте користування колгоспного двору виділялися невеличкі ділянки у вигляді присадибної землі (город, сад). Згідно Примірного статуту сільгоспартії, прийнятого II Всесоюзним з'їздом колгоспників-ударників 17 лютого 1935 р. «розміри присадибної землі, які знаходяться в особистому користуванні колгоспного двору (не враховуючи землі під житловими будівлями) можуть коливатись від $\frac{1}{4}$ до $\frac{1}{2}$ гектара, а в окремих районах до одного гектара» [4, с.502]. Кожен колгоспний двір в зернових, бурякових районах (до яких відносилося Поділля і Південно-Східна Волинь) міг мати в особистому користуванні корову, до двох голів молодняка великої рогатої худоби, одну свиноматку з приплодом, до 10 кіз, необмежену кількість кроликів та птиці, до 20 вуликів [4 с.520]. Такі розміри особистого присадибного господарства могли забезпечувати лише мінімальні споживчі потреби родини колгоспника та незначні доходи від реалізації лишків сільськогосподарської продукції на ринку.

Під час німецької окупації України було зроблено чимало для розвитку особистих підсобних господарств. Значну площу гро-

мадських земель було відведено для збільшення присадибних ділянок. Крім того, окупаційною владою було повернуто селянам всі «лишки» землі присадибних ділянок, які були відрізані у колгоспників до війни при доведенні їх до розмірів і норм визначених статутом сільгоспартілі, а всі документи – державні акти про закріплення навечно за колгоспниками землі та колгоспні земельно-шнурові книги знищено [5, с.312].

З відновленням Радянської влади в Україні було взято курс на обмеження присадибного землекористування колгоспників. У Вінницькій та Кам'янець-Подільській областях вилучення «лишків» землі присадибних ділянок було завершено до серпня 1946 р. [5, с.313]. До того ж карликові присадибні господарства колгоспників стали об'єктом непосильного оподаткування.

Така політика призвела до занепаду та деградації особистих присадибних господарств колгоспників. Їх становище почало серйозно непокоїти післясталінське радянське керівництво. На вересневому (1953 р.) Пленумі ЦК КПРС увага акцентувалася на тому, що згідно Примірного статуту сільгоспартілі 1935 р. головним і вирішальним є громадське господарство, але кожному двору колгоспників надавалося право мати невеличке присадибне господарство. Порушення цього права вбачалося у завищенні норм оподаткування, а також у надмірно високих натуральних поставках сільгосппродукції з особистого підсобного господарства. Вказувалося, що допущенні у податковій політиці перегини щодо присадибних господарств колгоспників призвели до різкого скорочення поголів'я худоби і птиці, завдали значної шкоди інтересам селян і держави [3, с.135].

У 1954-1958 рр. було взято курс на значне зменшення податкового тиску на особисті присадибні господарства колгоспників. Все це позитивно вплинуло на розвиток, сприяло їх піднесенню. Наприклад, в особистих підсобних господарствах колгоспників Вінницької області кількість поголів'я великої рогатої худоби збільшилось з 273,2 тис. у 1953 р. до 299,0 тис голів у 1958 р., корів відповідно 158,4; 201,5 [6, арк.103], свиней 309,7; 377,7 тис. голів [6, арк.105]. Чимало селян, переймаючись власними інтересами, почали більше уваги приділяти розвитку присадибних господарств, ігноруючи або імітуючи працю у колгоспі.

Це не могло занепокоїти компартійну номенклатуру. Наприкінці 50-х та початку 60-х років ставлення влади до особистих присадибних господарств радикально змінюється. Вирішено було відновити курс на їх згортання, як «пережитків минулого». Важливим кроком у напрямку обмеження особистих присадибних господарств в Україні став виступ Миколи Підгорного, тодішнього першого секретаря ЦК Компартії України, на січневому (1961 р.) Пленумі ЦК КПРС, в якому зазначалося, що «у нас є ще колгоспники, які користуються присадибними ділянками у підвищених розмірах, які перетворили їх в основне джерело свого існування. В громадському господарстві вони працюють, як кажуть «про людське око», щоб зберегти за собою пільги встановлені для колгоспників [7, с.3]. Отримавши сигнал для наступу на ОПГ Рада Міністрів УРСР 13 березня 1961 р. прийня-

ла постанову «Про стан присадибного землекористування» обмеживши його до 0,40 гектара [3, с.136]. У Вінницькій та Хмельницькій областях з присадибного землекористування було вилучено тисячі гектарів землі. У 1969 р. середній розмір присадибної ділянки колгоспників Вінницької області складав 0,39 га. на один колгоспний двір, а у Хмельницькій області – 0,36 га. [20, с.67]. «Відрідки» було долучено до колгоспного землекористування. Проте, зважаючи на їх розкиданість та дрібноконтуруність, вони не були освоєні і виявились згодом занедбаними.

Наступним кроком політики обмеження особистих присадибних господарств стало прийняття Верховною Радою УРСР у 1963 р. постанов «Про норми утримання худоби в особистій власності громадян, які не є членами колгоспів», «Про грошовий податок з громадян-власників худоби, які не займаються суспільно-корисною працею та з громадян, що утримують худобу з метою особистого збагачення [3, с.136]. Така політика призвела до того, що у першій половині 60-х років питома вага особистих підсобних господарств у загальних обсягах виробництва сільськогосподарської продукції почала знижуватися. У 1960 р. особисті присадибні господарства колгоспників Вінницької області зменшили виробництво м'яса і сала у забійній вазі з 73,4 тис. т. у 1960 р. до 67,2 тис. т. у 1963 р. [8, арк. 115], свинини у живій вазі з 74,7 до 60,2 тис. т., свинини у забійній вазі з 54,9 тис. т. до 44,8 тис. т., яєць з 495,9 до 447,7 млн. шт., вовни з 123 т. до 53 т. [8, арк.116].

Чергова дискримінаційна політика радянської влади стосовно особистих підсобних господарств мала важкі економічні наслідки і призвела до виникнення в країні продовольчих труднощів. Переймаючись передусім інтересами держави керівництво на чолі з Леонідом Брежневим, розробляючи «нову аграрну політику», на березневому (1965 р.) пленумі ЦК КПРС змушене було дещо лібералізувати ставлення до особистих присадибних господарств колгоспників. Остаточню його реабілітацію було завершено на III Всесоюзному з'їзді колгоспників у 1969 р. У новій редакції Примірною статуту колгоспу зазначалося, що сім'ї колгоспника (колгоспному двору) надається в користування присадибна ділянка землі під город, сад та інші потреби в розмірі до 0,5 гектара, включаючи землю зайняту будівлями [9, с.22].

Сім'я колгоспника могла мати одну корову з приплодом до одного року і одну голову молодняка великої рогатої худоби до 2-х річного віку, одну свиноматку з приплодом до 3-х місячного віку, або двох свиней на відгодівлі, до 10-ти овець і кіз, бджолосім'ї, птицю і кролів [9, с.24]. Право мати присадибні ділянки отримали вчителі, лікарі, інші спеціалісти, робітники, службовці пенсіонери та інваліди, що приживали на території колгоспу. Присадибні земельні ділянки цим категоріям населення надавалися згідно рішення загальних зборів колгоспників, за наявності вільних присадибних земель [9, с.25]. В результаті виникли особисті присадибні господарства населення. У 1969 р. середній розмір присадибної ділянки робітників і службовців у сільській місцевості Вінницької області складав 0,17 га., а у Хмельницькій області – 0,19 га. на один двір [20, с.67].

Все це позитивно вплинуло на стан та розвиток особистих підсобних господарств населення. Зокрема, ОПГ Вінницької області збільшили виробництво м'яса і сала у живій вазі з 103,9 тис. т. у 1965 р. до 114,4 тис. т. у 1970 р., 131,3 тис. т. у 1975 р., м'яса і сала у забійній вазі відповідно – 73,4 тис. т., 84,4 тис. т., 94,1 тис. т. [8, арк. 115]. Проте їх розвиток відбувався неоднозначно. Наприклад, намітився спад у виробництві молока і молокопродуктів, інших видів сільгосппродуктів. Наприклад, якщо виробництво молока в ОПГ Вінницької області у 1965 р. склало 310,2 тис. т., то у 1970 р. – 298,2 тис. т., а у 1973 р. 296,6 тис. т., шерсті відповідно 53 т., 36 т., 12 т. [8, арк.116]. Така негативна тенденція була пов'язана, насамперед, із зменшенням поголів'я худоби, якщо у 1966 р. в ОПГ Вінницької області нараховувалося 286,0 тис. голів великої рогатої худоби, то у 1975 р. – 241,4 тис. голів, корів відповідно 187,1 тис. голів, 158,4 тис. голів, свиней – 472,1 тис. голів і 375,5 тис. голів, овець – 14,1 тис. голів і 1,8 тис. голів [8, арк.104]. Зменшення поголів'я худоби і птиці у наступний період зумовило і спад виробництва сільськогосподарської продукції в особистих підсобних господарствах. У 1975 р. ОПГ Вінницької області виробили 61,0 тис. т. свинини у забійній вазі, то у 1981 р. лише 53,1 тис. т., шерсті – 8 т. і 2 т. [8, арк.130].

У 70-ті роки особисті підсобні господарства залишалися основним джерелом забезпечення сільського населення висококалорійними продуктами харчування: молоком, м'ясом, овочами, фруктами тощо. Підтвердженням цього є дані бюджетного обстеження сімей колгоспників Вінницької області у 1975-1979 рр., які засвідчували, що в ОПГ вироблялося і надходило до споживання більше 90% м'яса і м'ясопродуктів, 80% молока і молочних продуктів, майже 100% картоплі, яєць, 70% овочів і баштанних культур [10, арк.16].

У 1977 р. особисті підсобні господарства населення Вінницької області виробили на сім'ю 1100-1300 літрів молока, 180-270 кг м'яса, 900 шт. яєць, 20-23 цнт. картоплі, 4-5 цнт. овочів. [11, с.32]. Такі обсяги виробництва сільгосппродукції в ОПГ практично були достатні не лише для забезпечення сільського населення продуктами харчування на рівні рекомендованих норм споживання, але створювали деякі можливості реалізації їх на ринку. В аналітичній підсумковій записці бюджетних обстежень сімей колгоспників Вінницької області у 1975-1979 рр. підкреслювалося, що «головним джерелом надходжень продуктів харчування в сім'ях колгоспників є виробництво в особистому підсобному господарстві. Проте, за останні роки помітна тенденція до зниження їх питомої ваги в загальному обсязі виробництва в області, зокрема м'яса і м'ясопродуктів з 46% у 1975 р. до 43% у 1979 р., молока і молокопродуктів з 29% до 28%, яєць з 68% до 58%, картоплі з 93% до 89%, овочів з 39% до 33%» [10, арк.12].

Загострення продовольчої проблеми наприкінці 70-х – на початку 80-х років змусило радянське керівництво застосувати ряд додаткових заходів щодо збільшення питомої ваги особистих підсобних господарств у виробництві сільськогосподарської продукції. Зокрема, йшлося на про налагодження допомоги ОПГ

колгоспів і радгоспів кормами, мінеральними добривами, молодняком високопродуктивної худоби і птиці тощо. В результаті прийнятих рішень дещо покращилась взаємодія державних та кооперативних організацій з особистими підсобними господарствами. Держава, розуміючи значення ОПГ, стала надавати їм підтримку, насамперед постачаючи молодняком худоби і птиці. У 1978 р. міжколгоспні інкубаторно-птахівничі станції реалізували населенню Хмельницької області 5 млн. голів птиці, у тому числі 3,5 млн. курчат, 1,5 млн. каченят; 80 тис. індичат. Було також реалізовано населенню 3,7 тис. телят, 127 тис. голів поросят. Проте, в середньому це склало на одне ОПГ Хмельниччини всього 0,4 поросяти і 16 голів молодняку птиці [12, с.18-19]. Крім того, у 1978 р. колгоспи і радгоспи Хмельниччини відпустили для ведення особистих підсобних господарств майже 210 тис. т. соломи, 9,4 тис. т. стебел кукурудзи, 685 тис. т. цукрового буряка, 108 тис. т. жому, 385 тис. т. зеленої маси природних кормових угідь. Це дорівнювало приблизно 25% природних угідь області. Населення отримало за продани державі лишки молока, м'яса, яєць 8 тис. т. комбікормів з державних ресурсів, 3,4 тис. т. зернофуражу, 1,2 тис. т. сіна [13, с.21].

Попри деякі позитивні факти допомоги ОПГ з боку колгоспів і радгоспів, кардинально змінити ситуацію у розвитку особистих підсобних господарств не вдалося. Насамперед, це проявилось у зменшенні поголів'я худоби, яка утримувалася у селян. Якщо у 1966 р. в ОПГ Вінницької області нараховувалося 286,0 тис. голів великої рогатої худоби, то у 1980 р. – 241,4 тис. голів, корів, відповідно 187,1; 158,4 тис голів, свиней 472,1 тис. голів; 347,5 тис. голів; овець 14,1; 1,8 тис голів [8, арк.104]. Все це зумовило значне зменшення обсягів виробництва ОПГ сільськогосподарської продукції. Якщо у 1975 р. особисті підсобні господарства Вінницької області виробили 61,0 тис. т. свинини у забійній вазі, то у 1981 р. – 53,1 тис. т., молока відповідно 302,6 тис. т. і 270,9 тис. т., шерсті 8,0 т. і 2,0 т. [8, арк.130]. Серед різних причин і факторів, які впливали на зменшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції в ОПГ, важливою була кормова проблема. Суттєвим фактором, який впливав на загострення кормової проблеми в ОПГ був перехід на гарантовану грошову оплату праці в колгоспах у 1967-1968 рр. В результаті у структурі заробітної плати постійно зменшувалася частина натуральних виплат, особливо фуражного зерна. У 1980 р. вона складала лише 4%, а в 1983 р. – 0,7% від усієї оплати, яка була нарахована колгоспникам [21, с.69]. Даний тезу підтверджують результати опитування жителів Томашпільського і Крижопільського районів Вінницької області у 1982 р. Респонденти вказали, що основним гальмом у розвитку тваринництва в ОПГ є кормова проблема і висловилися за збільшення продажу кормів за пільговими цінами (38,2%) і норм натуральної винагороди за працю в колгоспах (26,3%) [14, с.179].

Характеризуючи розвиток особистих підсобних господарств у другій половині 80-х років, насамперед варто відзначити спад динаміки валової продукції в ОПГ населення Вінницької і Хмельницької областей. Так, середньорічні показники виробництва валової продукції в ОПГ Вінницької області у 1986-1989 рр. склали відносно

1981-1985 рр. лише 83,1%, зокрема у рослинництві – 76,3%, а в тваринництві – 89,7%, у Хмельницькій області відповідно 94,9%; 85,6%. Дані показники були нижчими республіканських відповідно 98,7%, 93,2%, 102,3% [15, с.8]. Якщо у 1980 р. в особистих підсобних господарствах Хмельницької області було вироблено м'яса худоби і птиці у забійній вазі 3,8 тис. т., то у 1987 р. всього 3,0 тис. т., яєць відповідно 1,9 млн. шт.; 0,2 млн. шт., овочів – 2,0 тис. т., 0,7 тис. т., картоплі 6,7 тис. т., 1,6 тис. т. [16, с.66].

Продовжувалося різке зниження питомої ваги особистих господарств у виробництві продукції сільського господарства. У 1986-1988 рр. питома вага продукції ОПГ Вінницької області склала всього 29,3% вартості всієї валової сільськогосподарської продукції виробленої всіма категоріями господарств, зокрема 24,4% продукції рослинництва, 34,6% – тваринництва, 86,9% – картоплі, 27,4 – овочів, 59,3% – фруктів, 19,3% – молока, 39,5% – м'яса, 52,2% – яєць; у Хмельницькій області відповідно 29,3%, 23,1%, 38,2%, 61,7%, 25,6%, 52,6%, 37,2%, 38,9, 48,0%. Республіканські показники питомої ваги ОПГ у валовій сільгосппродукції – 26,2%, 21,2%, 30,5%, 63,8%, 23,9%, 53,5%, 24,6%, 34,3%, 34,9%. [15, с. 36].

У другій половині 80-х років доходи від особистого підсобного господарства трудівників села і особливо колгоспників мали яскраво виражену тенденцію до зменшення. Якщо у 1985 р. дохід від ОПГ в бюджеті сім'ї колгоспника Вінницької області становив 32,1% сукупного доходу (100%), то у 1986 р. – 29,3%, 1987 р. – 28,4%, 1988 р. – 24,6% [17, арк.57]. Все це дає підстави стверджувати про прискорення занепаду особистих підсобних господарств населення. Спад сільськогосподарського виробництва ОПГ пояснювався зменшенням їх кількості, а також значним скороченням посівних площ, поголів'я худоби. У 1988 р. у Вінницькій області на одне ОПГ припадало всього 0,7 умовних голів худоби і 2,3 голови на гектар сільгоспугідь., у Хмельницькій області відповідно 1,0 і 3,2 голів. Середньореспубліканські показники склали 1,0 і 3,6 голів [15, с.69].

Незважаючи на кращі показники забезпечення ОПГ Хмельницької області поголів'ям худоби, тут була досить високою питома вага особистих підсобних господарств, в яких вона взагалі не утримувалася. У 1988 р. питома вага особистих підсобних господарств Хмельницької області, які не мали худоби склала 30% до їх загальної кількості, зокрема великої рогатої худоби 41,1%, корів – 47,0%, свиней – 45,0%, овець – 99,9%, кіз – 98,7% [18, с.59-60]. Отже, у 80-ті роки не вдалося зупинити спад сільськогосподарського виробництва в ОПГ, зменшення їх питомої ваги у вирощуванні продукції рослинництва і тваринництва. Аналіз розвитку особистих підсобних господарств у 60-80-ті рр. варто завершити характеристикою їх стану у 1989-1990 рр. у 1990 р. у Вінницькій області нараховувалося 604 тисячі сімей (дворів), які вели особисте присадибне господарство, а у Хмельницькій області – 408 тисяч. У їх землекористуванні знаходилося 188,1 тис. га на Вінниччині і 130,3 тис. га на Хмельниччині [19, с.25].

Питома вага ОПГ, які мали худобу, птицю, бджоли у Вінницькій області склала 60,8%, а у Хмельницькій – 64,9%. В Україні

відповідно 37,2% [19, с.212]. З наведених даних видно, що дві третини власників ОПГ займалися розведенням худоби, птиці і бджіл і їх питома вага була значно вищою середньореспубліканських показників.

В особистих підсобних господарствах населення Вінниччини утримувалося 121,6 тис. корів, Хмельниччини – 160,2 тис. голів. Хмельницька область за кількістю корів поступалася лише Львівській області (219,6 тис. голів), а Вінницька – Житомирській (151,8 тис. голів), Тернопільській (137,9 тис. голів), Івано-Франківській (124,9 тис. голів) [19, с.225].

Особисті підсобні господарства Вінницької області посідали перше місце в УРСР за кількістю свиней – 356,7 тис. голів, у Хмельницькій області – 268,6 тис. голів, друге місце за кількістю птиці – 6500 тис. голів, поступаючись Дніпропетровській області (6900 тис. голів), у Хмельницькій області – 3800 тис. голів, а також за кількістю бджолосімей – 253,0 тис. поступаючись лише ОПГ Донецької області (300 тис.). В особистих підсобних господарствах Хмельницької області нараховувалося всього 47,0 тис. бджолосімей [19, с.229].

В цілому, питома вага особистих підсобних господарств Вінницької області у 1990 р. у валовій сільськогосподарській продукції складала 31,6%; у Хмельницькій області – 32,7%. У той же час, як в УРСР – 29,4% [19, с.230]. Про значний вклад особистих підсобних господарств у сільськогосподарське виробництво свідчить те, що у 1989 р. 408 тис. ОПГ Хмельницької області виробили 355 тис. т. картоплі, або майже 1000 кг на одне господарство; 45,5 тис. т. овочів, або 128 кг на сім'ю; 57,2 тис. т. плодів і ягід, або 162 кг на сім'ю; 48 тис. т. м'яса у забійній вазі, або 136 кг; 454,1 тис. літрів молока, або 1300 літрів; 206,4 млн. шт. яєць, або 583 шт. на одне господарство [18, с.50].

Аналіз стану особистих підсобних господарств у 1989-1990 рр. дозволяє стверджувати, що вони виробляли третину валової сільськогосподарської продукції. Це дозволяло забезпечувати не лише споживчі потреби сільських сімей в продуктах харчування, а також реалізовувати лишки сільгосппродукції на ринку. ОПГ Вінницької і Хмельницької областей мали досить високі економічні показники в Українській РСР, зберігали провідне місце в утриманні поголів'я корів, свиней, птиці, бджіл. Разом з тим, наприкінці 80-х років з'явилися і наростали кризові явища ОПГ, які знайшли свій вияв у спаді сільськогосподарського виробництва, зниженні їх питомих ваг у виробленні рослинницької і тваринницької продукції, зменшенні обсягів їх товарності, ролі в забезпеченні споживчих потреб сільського населення у продуктах харчування.

Список використаних джерел і літератури:

1. Развитие аграрной экономики Украинской ССР / И.И. Лукинов, А.А. Сторожук, А.В. Крисольный. – К. : Урожай, 1987. – 414 с.; Історія селянства Української РСР: Т.2: Від Великого Жовтня до наших днів / відп. ред.: І.І. Компанієць. – К. : Наукова думка, 1967. – 534 с.
2. Історія українського селянства : нариси, в 2-х томах / ред. рада: В.М. Литвин та ін. – К. : Наукова думка, 2006. – Т.2. – 653 с. Завальнюк О.М. Новітня аграрна історія України / О.М. Завальнюк, І.В. Рибак. – Кам'янець-Подільський :

- Абетка-Нова, 2004. – 207 с.; Марчук В.В. Особисті підсобні господарства в соціально-економічному житті України (II половина 40-х – середина 60-х рр. XX ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / В.В. Марчук // Запорізький національний ун-т. – Запоріжжя, 2007. – 231 с.; Лубко І.М. Спроби аграрних перетворень М. Хрущова та їх вплив на українське село (1953-1964 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01/ І.М. Лубко // Черкаський держ. технологічний ун-т. – Черкаси, 2002. – 236 с.; Романюк І.М. Українське село в 50-ті – першій половині 60-х рр. XX ст. / І.М. Романюк. – Вінниця : Книга-Вега, 2005. – 256 с.; Падалка С.С. Селянство України: соціальна конфігурація та новітні ментальні імперативи самобутності (1990-2000-і роки) / С.С. Падалка // Вісник аграрної історії : зб. наук. пр. – К. : Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, 2011. – Вип. 1. – С. 107-120.
3. Лубко І.М. Роль і місце особистих присадибних господарств у контексті аграрних перетворень М. Хрущова (1953-1964 рр.). / І.М. Лубко // Український селянин : збірник наукових праць. – Черкаси : РВВ ЧДУ, 2002. – Вип. 6. – С. 134-137
 4. Примерный устав сельскохозяйственной артели, принятый II Всесоюзным съездом колхозников-ударников и утверждённый Советом народных комиссаров и Центральным Комитетом ВКП(б) 17 февраля 1935 г. // Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам : в 5-ти томах. – М. : Политиздат, 1969. – Т. 2.
 5. Гаврилов В.М. Селянська реприватизація землі та боротьба з нею Радянської влади / В.М. Гаврилов // Український селянин. – 2001. – Вип. 3. – С. 310-316.
 6. Держархів Вінницької області, ф.2355, оп.45, спр.5. Вінницька область в цифрах. 1964 р., 240 арк.
 7. Виступ М.В. Підгорного «Про заходи подальшого розвитку сільсько-го господарства» на січевому (1961) Пленумі ЦК КПРС // Колгоспне село. – 1961. – №17. – С. 3-12.
 8. Держархів Вінницької області, ф.2355, оп.45, спр.30. Вінниччина в цифрах. 1973 р., 261 арк.
 9. Примірний статут колгоспу прийнятий Третім з'їздом колгоспників і затверджений Центральним Комітетом КПРС і Радою Міністрів СРСР 28 листопада 1969 р. – К. : Урожай, 1970. – 32 с.
 10. Держархів Вінницької області, ф.2355, оп.45, спр.42. Документи про соціальний і економічний стан області в роки 10-ї п'ятирічки (1976-1980 рр. огляди, аналітичні записки), 79 арк.
 11. Губенко П. Личное подсобное хозяйство в экономической системе развитого социализма / П. Губенко // Экономика Советской Украины. – 1982. – №6. – С. 32-34.
 12. І ддя власних потреб, і на продаж // Тваринництво України. – 1979. – №5. – С. 18-19.
 13. Петреній І.С. Додатковий резерв виробництва м'яса / І.С. Петреній // Тваринництво України. – 1979. – №5. – С. 21-22.
 14. Фтомов Г.С. Социально-экономические проблемы развития села / Г.С. Фтомов, А.Т. Великохатко, Н.Х. Вдовиченко // Расселенческий аспект. – К. : Наук. думка, 1988. – 326 с.
 15. Латыш А.А. Кооперирование личных хозяйств населения с общественным производством / А.А. Латыш, В.И. Бондаренко, А.А. Шепотыло. – К. : Урожай, 1988. – 75 с.
 16. Развитие агропромышленного производства в Хмельницкой области. – Хмельницкий, 1989. – 160 с.
 17. Держархів Вінницької області, ф.2355, оп.50, спр.20. Социальное развитие и уровень жизни населения Винницкой области за 1980-1989 гг., 141 арк.
 18. Развитие агропромышленного производства в Хмельницкой области : статистический сборник. – Хмельницкий, 1989. – 186 с.

19. Саблук П.Т. Матеріальний добробут сільських жителів : навч. посіб. / П.Т. Саблук, М.К. Орлатий, В.С. Дієсперов, П.П. Борщевський, В.В. Вітвіцький. – К. : Інститут аграрної економіки УААН, 2002. – 369 с.
20. Турганінов М. До питання про особисте підсобне господарство / М. Турганінов // Економіка Радянської України. – 1969. – №8. – С. 66-71.
21. Кривчик Г.Г. Українське село під владою номенклатури (60-80-ті рр. ХХ ст.) / Г.Г. Кривчик. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетровського у-ту, 2001. – 192 с.

И. А. Скворцова

ЛИЧНЫЕ ПОДСОБНЫЕ ХОЗЯЙСТВА ВИННИЦКОЙ И ХМЕЛЬНИЦКОЙ ОБЛАСТЕЙ НА ЗАВЕРШАЮЩЕМ ЭТАПЕ СОВЕТСКОГО ПЕРИОДА (60-80-е гг. ХХ в.)

В статье исследуется развитие личных подсобных хозяйств (ЛПХ) колхозников (населения) в 1960-1990 года. Проанализировано политику компартийной власти относительно данной категории хозяйств. Охарактеризовано их состояние и основные тенденции эволюционного развития. Установлено предпосылки и причины снижения роли ЛПХ в сельскохозяйственном производстве на завершающем этапе советского периода.

Ключевые слова: *личные подсобные хозяйства, занятость, трудовые ресурсы, сельскохозяйственное производство, миграция, депопуляция.*

I. Skvorcova

PRIVATE FARMS IN VINNYTSIA AND KHMELNYTSKY REGIONS IN THE FINAL STAGE OF THE SOVIET PERIOD (60-80's of XX century)

This paper examines the development of private farms owned by collective farms workers (population) in 1960-1990. Also the policy of the Communist Party authorities for this category of households is analyzed and their situation and main trends of evolutionary progress are characterized. Preconditions and reasons for reduction of the role of private farms in agricultural production in the final stage of the Soviet era are clarified.

Key words: *private farms, employment, labor, agriculture, migration, depopulation.*

Отримано: 11.09.2014